

emne er spændende og Knud Rasmussens forsvar for de Meza engageret, så den almindeligt interesserede kan læse bogen med udbytte – men hvorfor skal den udgives af et universitetsforlag, hvis første forpligtelse må være at formidle videnskabelige nybrud?

John Christensens og Henrik Stevnsborgs bog om 1864 giver sig ikke ud for at rumme videnskabelige nybrud, om end bogen rummer en mere kritisk vurdering af Christian 9., end man er vant til at se. Til gengæld er der her tale om en meget vellykket formidlingsindsats. På knap 120 sider har forfatterne formået at opridse den europæiske baggrund, give et billede af helstaten, skildre den våbenteknologiske udvikling og beskrive krigens gang, set såvel fra politikernes, generalernes, de menige soldaters og de civile jydernes synsvinkel. Der er korte personkarakteristikker af Bismarck, Helmuth von Moltke, Monrad, de Meza og Christian 9. Som i mange andre moderne bøger er der »faktabokse« med årstals- og datolister, begreber o.l. Illustreringen er fyldig, men ikke »kulørt«. Bogen afsluttes med ordliste, litteraturvejledning og et register.

Enkelte gange er den gode historie dog løbet lidt for meget af med forfatterne, således i omtalen af »Stonewall-affæren«, hvor der ofres seks sider på det spegede spil om et køb af et panserskib til den danske flåde, som gik i vasken. Et par af siderne kunne passende have været benyttet til en nærmere beskrivelse af krigens genstand, hertugdømmet Slesvig (sproggrænser, de nationale bevægelser, befolkningens holdning). Denne sidste mangel rækker dog ikke ved et generelt meget positivt indtryk. Enkeltstående eksempler på manglende præcision og fejl skal blot noteres som rene skønhedspletter: Når der i tidstavlen under 1848-50 nævnes, at hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg gjorde væbnet opstand mod

det danske monarki, så gjaldt det ikke Nordslesvig. Det var ikke helstatsmændene, men slesvig-holstenerne, som slog på Ribebrevets »ewich tosamende ungedelt«. Dansk blev ikke forbudt ved offentlige møder i Nordslesvig i 1908, idet forbuddet først skulle træde i kraft i 1928 (men i Mellemslesvig gjaldt det straks). Endelig er det for skævt at fremhæve 5.500 danske østfrontfrivillige under besættelsen uden at nævne augustoprøret og modstandsbevægelsen – bogen udmærker sig ellers ved afbalancerede holdninger.

Hans Schultz Hansen

Harry Christensen: *Bonden, kommunen og demokratiet. Det lokale selvstyres etablering på landet i Danmark 1842-1867*. I-II. (Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland, 1997). 793 s.

Den 13. august 1841 udstedtes en anordning om oprettelse af sogneforstanderskaber. Denne anordning er blevet betegnet som det kommunale selvstyres grundlov i Danmark. Ganske vist eksisterede der allerede forskellige kommunale organer inden for fattig- og skolevæsenet, hvor lokale bønder medvirkede, men de var udpeget ovenfra. Sogneforstanderskaberne skulle bestå af den lokale sognepræst og sognets godsejere som fødte medlemmer, og ligeledes havde den lokale herreds- eller birkefoged ret til at deltage i møderne med stemmeret. Men derudover – og det var det afgørende nye – skulle der alt efter kommunens størrelse vælges et sted mellem 4 og 9 af de lokale bønder, der var ejere eller fæstere af mindst én tønde hartkorn. Disse skulle vælges af deres standsfæller for en periode på 6 år. I 1855 bortfaldt godsejernes og herreds- og birkefogdernes fødte medlemsskab, ligesom præsten fra nu af kun var født medlem for de sagers vedkommende,

der angik skole- og fattigforhold. Valgretten blev udvidet til også at gælde husmænd og landarbejdere, men ikke tjenestekarle og slet ikke kvinder. De besiddende klasser blev dog sikret en stærk repræsentation derved, at den højst-beskattede femtedel af vælgerne skulle vælge den større halvdel af sogneforstanderskabets medlemmer.

Sogneforstanderskaberne erstattedes i 1867 med sogneråd. Ved samme lejlighed blev en række kommunale opgaver omlagt, og kommunerne kom under endnu strengere tilsyn og kontrol fra de højere instansers side. Sogneforstanderskaberne var altså blevet til under den sene enevælde under stor begejstring og forventning blandt de liberale. Men sogneforstanderskaberne havde skuffet dem: I stedet for at blive »arnesteder for folkeånden« var de blevet organer for snævre lokale interesser. Desuden var det landspolitiske klima i årene efter den reviderede grundlov af 1866 generelt ikke gunstigt stemt for reformer i mere demokratisk og progressiv retning.

Den store undersøgelse af Harry Christensen, der er arkivar ved Landsarkivet i Viborg, omhandler sogneforstanderskaberne mellem 1841 og 1867, nærmere bestemt hvordan bestemmelserne om disse nye organer rent praktisk blev ført ud i livet. Det gøres ved en undersøgelse på mikroplan, med Gunderup-Nøvling kommune syd for Aalborg som »anker kommune« suppleret med kommunerne Kornum-Løgsted og Årestrup-Gravlev-Buderup – alle beliggende i Aalborg Amt. Bestemmende for dette udvalg har dels været kildesituationen, dels ønsket om at have arealmæssigt, geografisk og socialt forskelligartede kommuner med. Lejlighedsvis er der suppleret med oplysninger om andre af amtets kommuner og kommuner i andre landsdele samt med debatten på nationalt plan.

De funktioner, som sogneforstander-

skaberne blev tillagt ved oprettelsen, var dels fattig- og skolevæsenet (hvor sognepræsten var født daglig leder), dels vejvæsenet samt organisering og kontrol af de kørsler og det pligtarbejde, som befolkningen var pligtig til at præstere for myndighederne. Dertil kom visse opgaver i forbindelse med den lokale ordenshåndhævelse, tilsyn med brandforsikringen og pligt til at affatte allehånde høringssvar og indberetninger til højere instanser. Men i løbet af den skildrede periode fik kommunerne tildelt mere eller mindre kompetence på en række andre felter. Det drejede sig om vandløbsvæsen, sundhedsvæsen, krige og militærvæsen (det skildres således, hvordan »ånden fra 48« og de fjendtlige besættelser i krigen mellem 1848-50 og 1864 virkede ind kommunalt), valgadministration, også ved de landsdækkende valg, brandvæsen, funktioner ved retsudøvelse (bl.a. tyendeforligsmægling), og også områder som sandflugtsbekæmpelse, veterinære foranstaltninger, legatbestyrelse, meningsformidling for de højere myndigheder m.m. blev kommunerne involveret i. Overalt er det grundigt og detaljerigt skildret, hvorledes alle disse funktioner blev helt konkret udført lokalt. Ligeledes er der en indgående beskrivelse af forstanderskabernes interne arbejdsorganisation og af den kommunale økonomi, der frem til 1867 byggede på »cigarkassesystemet«. Med hensyn til det sidstnævnte er der udført omfattende og grundige beregninger, hvorunder arbejds- og naturaliepræstationer er omregnet til pengeværdi, og der er påvist en stigning i det kommunale aktivitetsniveau til over det tredobbelte i perioden.

Der er endvidere lavet valgstatistik og heraf fremgår det bl.a., at husmands- og daglejerklassen kun udnyttede den valgret, de havde opnået i 1855, i ekstremt ringe grad. Det har ikke været

muligt at påvise politiske og sociale skillelinjer ved valgene. Derimod kunne der være brydninger i sogneforstanderskaberne mellem de valgte og de fødte medlemmer, navnlig sognepræsterne, men det forekom dog også hyppigt, at de fødte medlemmer til at begynde med virkede som »støttepædagoger« for de politisk og administrativt uerfarne, valgte bønder. Valghandlingen var offentlig, og hver vælger havde det samme antal stemmer, som der var valgte medlemmer af sogneforstanderskabet. Regeringens henstilling om, at man ved valgene så vidt muligt stemte således, at alle dele af kommunen ville blive repræsenteret i sogneforstanderskabet, var netop kun en henstilling, men den blev faktisk fulgt.

Hvor vidt man – som forfatteren gør – kan kalde dette kommunale selvstyre for demokrati, når man tager de ovennævnte regler for valgret og valgbarhed samt det strikse tilsyn fra de højere myndigheders side i betragtning, kan diskuteres. Både set med samtidens og nutidens øjne. Denne diskussion vil jeg dog ikke tage op her. Men der er ingen tvivl om, at det her skildrede lokale styre med tiden udviklede sig til et demokrati.

Man kunne ønske sig, at den sociale, økonomiske, politiske og ideologiske baggrund for indførelsen af sogneforstanderskaber i 1841 og for de mange funktioner, de efterhånden blev tillagt,

var blevet analyseret mere dybtgående. Det gælder ikke mindst spørgsmålet om, hvorfor man fra centralmagtens side netop da fandt, at det var muligt/ønskeligt/nødvendigt at lade bonderepræsentanter få medindflydelse på offentlige anliggender. Forfatteren afviser efter anmelderens mening lidt for hurtigt muligheden for en eller anden form for kontinuitet tilbage til tiden før landboreformerne (s. 22f).

Harry Christensens bog er spækket med grafer og tabeller, såvel i brødteksten som i bilaget bagi, stort set alt, hvad der overhovedet lader sig kvantificere i forbindelse med undersøgelsen, er blevet kvantificeret. Undersøgelsen, som forfatteren ifølge forordet har arbejdet på siden ca. 1980, er overhovedet med sit væld af konkrete, lokale eksempler på alle sider af den kommunale virksomhed et imponerende, uvurderligt og uomgængeligt arsenal af informationer. Den vil uden tvivl blive opslagsværket og håndbogen både for dem, der ønsker at arbejde yderligere med kommunalvæsenets historie, og dem, der vil se nærmere på et eller flere af de sagsområder, som kommunerne var involveret i, samt ikke mindst for dem, der vil vide noget om det ret uudforskede emne: Hvad der gik for sig lokalt blandt befolkningen ude i landet i de første årtier efter enevældens fald og indførelsen af en fri forfatning.

Michael Bregnsbo

DET 20. ÅRHUNDREDE

Kurt Jacobsen: *Den røde tråd. Det Store Nordiske Telegraf-Selskabs storpolitiske spil efter den russiske revolution.* (Gyldendal, 1997). 223 s., 248 kr.

Da bolsjevikkerne i efteråret 1917 erobrede magten i Rusland, blev adskillige store og små danske virksomheder nationaliseret. Småsparere, der havde investeret penge i russiske værdipapirer,